

MEDNARODNA MENJAVA REPUBLIKE MAKEDONIJE Z EVROPSKO UNIJO

Sveto Stojanovski, mag., AC – agencija za kadrovanje d.o.o., Ljubljana
prof. dr. Štefan Bojnec, Fakulteta za management, Univerza na Primorskem, Koper
JEL: F140, F150, O024, O520
UDK 339.5

Povzetek

Analizirali smo mednarodno menjavo Republike Makedonije z državami Evropske unije (EU-27) za obdobje od 2003 do 2012. Uporabili smo sekundarne podatke Eurostata. Analizirali smo izvoz in uvoz med članicami EU-27 in Republiko Makedonijo ter izvoz in uvoz po skupinah blaga po Standardni mednarodni trgovinski klasifikaciji. Analizirali smo tudi znotrajpanožno trgovino z uporabo Grubel-Lloydovega indeksa, Brühlhartovega indeksa in Greenaway-Hine-Milnerjeve metode ter razmerje med izvoznimi in uvoznimi cenami Makedonije z EU-27. Ugotovili smo, da večji del makedonske mednarodne menjave z EU-27 odpade na Nemčijo, Bolgarijo, Grčijo in Italijo. Sprememba je bila v strukturi znotrajpanožne trgovine. Kakovost makedonskih izdelkov je imela v obravnavanem obdobju rastoči trend.

Ključne besede: struktura trgovine, znotrajpanožna trgovina, konkurenčnost, Evropska unija, Republika Makedonija

Abstract

Trade between the Republic of Macedonia and the European Union (EU-27) member states is analysed for the 2003–2012 period. The data used are obtained from Eurostat. Imports and exports between the EU-27 member states and the Republic of Macedonia, as well as exports and imports by Standard International Trade Classification commodity groups are analysed. Intra-industry trade is analysed using the Grubel-Lloyd index, the Brühlhart index, methods proposed by Greenaway, Hine and Milner, and the relationship between the export and import prices of the Republic of Macedonia and the EU-27 member states. We found that the majority of Macedonian international trade with the EU-27 member states is with Germany, Bulgaria, Greece and Italy. The main changed observed was in terms of the structure of intra-industry trade. The quality of Macedonian products showed a rising trend during the period analysed.

Key words: trade structure, intra-industry trade, competitiveness, European Union, Republic of Macedonia

1. Uvod

Republika Makedonija je majhno, odprto gospodarstvo, katerega nadaljnja rast in razvoj sta zelo odvisna od napredka pri vključevanju v Evropsko unijo (EU). Kmetijski sektor v Republiko Makedoniji predstavlja okoli 10 % bruto domačega proizvoda (BDP) in zaposluje 20 % aktivnega prebivalstva (Angelova in Bojnec 2012; Janeska in Bojnec 2012; Bojnec 2013). Največ pridelujejo riž, bombaž, tobak in sadje (Petroska Angelovska et al. 2012). Tudi ovčereja in kozjereja sta zelo pomemben del makedonskega kmetijstva. Republika Makedonija ima tudi nekaj rudnega bogastva, predvsem železa, bakra in svinca.

Storitveni sektor predstavlja več kot 60% BDP in zaposluje več kot polovico aktivnega prebivalstva. Najpomembnejši segmenti so transport, telekomunikacije in energetika (Izvozno okno 2013).

Republika Makedonija se želi pridružiti EU. 22. marca 2004 na slovesnosti v Dublinu na Irskem je Vlada Republike Makedonije vložila prošnjo za članstvo v EU. 17. decembra 2005 je predsedstvo Evropskega sveta v

Bruslju podelilo Republiko Makedoniji status kandidatke za članstvo v EU (Sekretariat za evropske zadeve Republike Makedonije 2014).

Leta 2012 je izvoz blaga v EU-27 znašal 2126 milijonov evrov, uvoz blaga iz EU-27 pa 3300 milijonov evrov (Eurostat 2013). V prvih štirih mesecih leta 2013 se je zunanja trgovina Republike Makedonije z EU-27 v primerjavi z istim obdobjem predhodnega leta povečala za 7,0 %, medtem ko je bil delež celotne zunanjetrgovinske menjave višji za 3,8 odstotne točke in je znašal 62,5 %. Skupni izvoz Republike Makedonije v EU-27 je tako leta 2013 znašal 71,0 %, uvoz blaga pa 57,2 % (Ministrstvo za finance Republike Makedonije 2013).

Članek obravnava mednarodno menjavo Republike Makedonije z EU. Osredotoča se na mednarodno menjavo z državami EU-27 po vrednosti in po Standardni mednarodni trgovinski klasifikaciji (v nadaljevanju SMTK). S statističnimi podatki Eurostata Comext in izračunanimi številnimi indeksi skušamo pokazati celotno sliko makedonske mednarodne menjave z državami EU-27. Na podlagi izsledkov empirične analize

podamo končne ugotovitve in sklep o makedonski mednarodni menjavi. Ker je Republika Makedonija kandidatka za članstvo v EU, predmet te raziskave ni zanimiv le za Republiko Makedonijo, ampak tudi za države EU.

2. Hipoteze

Preizkusili smo teh pet hipotez:

H1: Pet držav EU-27 ima več kot 50-odstotni delež v mednarodni menjavi z Republiko Makedonijo.

H2: Trgovinski primanjkljaj med Republiko Makedonijo in EU-27 se zmanjšuje.

H3: Mednarodna menjava z industrijskimi izdelki med Republiko Makedonijo in EU-27 se zvišuje.

H4: Republika Makedonija doživlja spremembe v znotrajpanožni trgovini in proizvodni strukturi v zadnjih 10 letih.

H5: Kakovost izvoza Republike Makedonije se je izboljšala.

Prvo hipotezo potrjujemo na podlagi izračuna deleža trgovine med vsemi državami EU-27 in Republiko Makedonijo, da preverimo, ali je delež v obdobju desetih let ostal na podobni ravni ali pa se je razdelil med številne države EU-27. Na podlagi pridobljenih podatkov smo lahko izračunali razliko med izvozom in uvozom Republike Makedonije z državami EU-27 ter s tem ugotovili, ali se je primanjkljaj zmanjšal (druga hipoteza). Z indeksi za znotrajpanožno trgovino in mejno znotrajpanožno trgovino ter rezultati merjene horizontalne in vertikalne znotrajpanožne trgovine smo preverjali tretjo in četrto hipotezo. Podatke smo pridobili po SMTK na trimestni ravni.

Zadnjo hipotezo smo preverjali s primerjavo izvozne in uvozne cene po SMTK. Podatke smo zbrali iz baze Eurostat Comext med letoma 2003 in 2012. Zanimali so nas podatki po vrednosti ter po količini izvoza in uvoza. Za potrjevanje prvih štirih hipotez smo potrebovali samo podatke po vrednosti. Za prvo in drugo hipotezo smo potrebovali podatke po državah. Pri preverjanju tretje, četrte in pete hipoteze pa smo uporabili podatke po SMTK na trimestni ravni.

3. Metode

Najprej smo analizirali izvozne in uvozne strukture blagovne menjave Republike Makedonije po deležih z vsako državo EU-27 za posamezna leta. Potem smo analizirali trgovinsko bilanco Republike Makedonije z vsako državo EU-27.

Strukturni delež v blagovni menjavi med Republiko

Makedonijo in posamezno državo EU-27 ter deleže po vsaki trimestni skupini po SMTK v celotni blagovni menjavi po posameznih letih smo izračunali v odstotkih za posamezne države EU-27 in n-odstotkih za posamezno podskupino po SMTK na podlagi teh formul:

$$(1) \quad X_i\% = \left(\frac{X_i}{\sum_i X_i} \right) * 100 \text{ oziroma}$$

$$(2) \quad M_i\% = \left(\frac{M_i}{\sum_i M_i} \right) * 100$$

pri čemer je X vrednost izvoza in M vrednost uvoza, i pa je določena skupina oziroma v našem primeru država ali podskupina. $X_i\%$ je v odstotkih izražen delež izvoza i-tega sektorja v skupnem izvozu države, $U_i\%$ je v odstotkih izražen delež uvoza i-tega sektorja v skupnem uvozu države (Bojnec in Novak 2004, 38 in 39; Bojnec in Novak 2005a, b).

Po izračunani strukturi smo izračunali trgovinsko bilanco kot razliko med izvozom in uvozom. Z bilanco smo ugotovili spremembe iz leta v leto glede na posamezno državo EU-27 in posamezno podskupino SMTK.

Najpogosteje uporabljena formula za merjenje znotrajpanožne trgovine (intra-industry trade – IIT) je Grubel-Lloydov (1975) IIT-indeks (GLIIT), ki meri strukturo trgovinskih tokov z deležem znotrajpanožne trgovine v celotni trgovini določene proizvodne skupine:

$$(3) \quad GLIIT_i = \left(1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i} \right) * 100$$

Vrednost GLIIT-indeksa je med 0 % in 100 %. GLIIT-indeks je enak 0 %, ko je vsa trgovina znotraj proizvodne skupine i medpanožne narave (na primer, če imamo samo izvoz ali pa samo uvoz). GLIIT-indeks je enak 100 %, ko je vsa trgovina znotraj proizvodne skupine i znotrajpanožne narave (na primer izvoz je enak uvozu). GLIIT-indeks torej kaže delež trgovine (izvoz in uvoz) med državama znotraj proizvodne skupine i, v kateri so sorodni izdelki (Bojnec in Novak 2005a, b).

Če želimo primerjati povprečno raven znotrajpanožne trgovine domače države s primerljivo povprečno ravno znotrajpanožne trgovine tuje države ali če želimo primerjati le povprečno raven znotrajpanožne trgovine na izbrani ravni agregacije, lahko za to uporabimo tehtano povprečje (Grubel in Lloyd 1975; Greenaway in Milner 1986, 65):

$$(4) \bar{B}_i = \frac{\sum_{i=1}^n B_i (X_i + M_i)}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)} * 100 \text{ ali}$$

$$(5) \bar{B}_i = \sum_{i=1}^n w_i B_i$$

kjer so uteži

$$(6) w_i = \frac{X_i + M_i}{\sum_{i=1}^n X_i + \sum_{i=1}^n M_i}$$

kjer indeks $\bar{B}_i$ pomeni tehtano povprečje ($\bar{B}_i = \overline{GLIIT}_i$), B_i pomeni standardni Grubel-Lloydov indeks ($B_i = GLIIT_i$ v enačbi (3)) za merjenje znotrajpanožne trgovine v skupini trgovine posamezne panoge, X_i in M_i pa sta vrednosti izvozov oziroma uvozov v določenem časovnem obdobju (koledarskem letu). Omeniti je treba, da sta Grubel in Lloyd v svojih empiričnih študijah uporabljala tehtano in netehtano povprečje za merjenje povprečne ravni znotrajpanožne trgovine (Černoša 2007, 12).

Spremembe v obsegu znotrajpanožne trgovine lahko ugotavljamo s primerjavo vrednosti Grubel-Lloydovih indeksov v različnih točkah. Avtorji, ki se od začetka devetdesetih let ukvarjajo s tako imenovano mejno znotrajpanožno trgovino, za ugotavljanje sprememb v njenem obsegu predlagajo vrsto novih kazalnikov. Brühlhart (1994) navaja naslednji indeks mejne znotrajpanožne trgovine ($MIIT_B$):

$$(7) MIIT_B = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|}$$

kjer je ΔX sprememba izvoza v opazovanem obdobju in ΔM sprememba uvoza v istem časovnem obdobju. Indeks zavzema vrednosti od 0 do 1, pri čemer 0 pomeni, da je mejna sprememba v trgovinskih tokovih popolnoma medpanožna, medtem ko 1 pomeni mejne trgovinske tokove, ki so v celoti znotrajpanožni. Agregatni $MIIT_B$ neke industrije ali gospodarstva je mogoče izračunati kot tehtano povprečje:

$$(8) MIIT = \sum_{i=1}^n w_i * MIIT_B \text{ kjer}$$

$$(9) w_i = \frac{|\Delta X|_i + |\Delta M|_i}{\sum_{i=1}^n (|\Delta X|_i + |\Delta M|_i)}$$

pri čemer oznake pomenijo isto kot v enačbi (7), i do n pa označujejo število sektorjev v gospodarstvu oziroma število podskupin v sektorjih (Boršič 2000b, 45 in 46).

Proizvodno strukturo oziroma znotrajpanožno specializacijo Republike Makedonije analiziramo z metodo za merjenje horizontalne in vertikalne znotrajpanožne trgovine. Geenaway-Hine-Milnerjeva (1994, 1995) metoda (v nadaljevanju GHM-metoda) temelji na uporabi indeksa povprečnih vrednosti (unit value – UV), ki ga predstavlja razmerje med vrednostjo in količino izvozov posamezne panoge oziroma razmerje med vrednostjo in količino uvozov. Izračunavanje indeksa UV na temelju razmerja med vrednostjo in količino je predlagal Abd-el-Rahman (1991), ki je uvedel postopek ločevanja med horizontalno in vertikalno znotrajpanožno trgovino. Uporaba indeksa UV temelji na domnevi, da je kakovost posameznega diferenciranega izdelka določena z njegovo tržno ceno. Predpostavlja se torej, da diferencirani izdelki višje kakovosti dosegajo v povprečju tudi višjo ceno na trgu, medtem ko diferencirani izdelki nižje kakovosti v povprečju dosegajo nižjo ceno na trgu. GHM-metoda tako predvideva uporabo statističnih podatkov na trimesetni ravni SMTK. GHM-metoda predpostavlja naprej izračunavanje Grubel-Lloydovega indeksa za vsako posamezno panogo na ravni trimesetne SMTK na temelju predstavljene enačbe (3). Za izračun povprečne ravni znotrajpanožne trgovine na izbrani ravni agregacije, bodisi celotnega gospodarstva bodisi posameznih industrijskih sektorjev SMTK (5–8), pa uporabljamo enačbo za izračun tehtanega povprečja (Grubel in Lloyd 1975, 21) po prikazani enačbi (4). Tako dobimo povprečno raven agregacije znotrajpanožne trgovine. GHM-metoda tudi predvideva, da se delež agregatne znotrajpanožne trgovine, ki je izračunan z Grubel-Lloydovim indeksom za tehtano povprečje $\bar{B}_i$ po enačbi (4), razdeli na horizontalno znotrajpanožno trgovino HB_i in vertikalno znotrajpanožno trgovino VB_i (Černoša 2007, 17):

$$(10) \bar{B}_i = HB_i + VB_i$$

Agregatno znotrajpanožno trgovino $\bar{B}_i$ ločimo na sorazmerni delež horizontalne in vertikalne znotrajpanožne trgovine tako, da naprej izračunamo indeks povprečne vrednosti (Unit Value – UV) za vsako panogo na trimesetni ravni SMTK. Pri tem je horizontalna znotrajpanožna trgovina HB_i oziroma vertikalna znotrajpanožna trgovina VB_i za posamezno panogo na trimesetni SMTK-ravni definirana z razmerjem med povprečno vrednostjo izvozov (UV_i^x) in povprečno vrednostjo uvozov (UV_i^m) oziroma indeksom ($UV = UV_i^x / UV_i^m$). Natančneje povedano, horizontalno znotrajpanožno trgovino za posamezno panogo določimo, kadar je razmerje med povprečno vrednostjo izvozov in povprečno vrednostjo uvozov znotraj definicijskega območja α ($\pm 15\%$):

$$(11) \quad 0,85 \leq \frac{UV_i^x}{UV_i^m} \leq 1,15$$

V nasprotju s tem pa dobimo vertikalno znotrajpanožno trgovino za posamezno panogo na trimestni SMTK-ravni takrat, ko je vrednost indeksa povprečne vrednosti (UV_i^x / UV_i^m) zunaj območja koeficienta α ($\pm 15\%$). Za opredelitev vertikalne znotrajpanožne trgovine tako uporabimo definicijo:

$$(12) \quad \text{VVIT: } \frac{UV_i^x}{UV_i^m} > 1,15 \text{ in } \text{NVIT: } \frac{UV_i^x}{UV_i^m} < 0,85$$

pri čemer VVIT pomeni delež vertikalne znotrajpanožne trgovine, kjer je razmerje med povprečno vrednostjo izvozov in povprečno vrednostjo uvozov večje od 1,15, NVIT pa pomeni vertikalno znotrajpanožno trgovino, kjer je razmerje med povprečno vrednostjo izvozov in povprečno vrednostjo manjše od 0,85. Pri tem velja predpostavka, da je kakovost posameznega diferenciranega izdelka določena z njegovo relativno tržno ceno. Predpostavlja se torej, da delež vertikalne znotrajpanožne trgovine VVIT pomeni trgovino z vertikalno diferencirani izdelki višje kakovosti, ki na trgu dosegajo relativno višjo ceno, delež vertikalne znotrajpanožne trgovine NVIT pa trgovino z vertikalno diferenciranimi izdelki nižje kakovosti, ki na trgu dosegajo relativno nižjo ceno (Bojnc in Fertó 2008, 2015b; Černoša 2007, 17 in 18; Černoša 2005, 27 in 28; Grubel in Lloyd 1975, 21).

Merjenje kakovostnih razlik v blagovni menjavi in znotrajpanožni trgovini je pogosto povezano z ugotavljanjem cenovnih razlik med izvoženimi in uvoženimi izdelki. Kakovost v trgovinskih tokovih je bila pogosto analizirana z uporabo izvoznih in uvoznih cen za določen izdelek ali proizvodno skupino. Izdelki, ki imajo višjo ceno, bi morali biti višje kakovosti kot cenejši izdelki. Ugotavljanje cenovne konkurenčnosti v blagovni menjavi zato tudi kaže na raven in spreminjane kakovosti izvoženih in uvoženih sorodnih izdelkov v znotrajpanožni trgovini.

Povprečna vrednost izvoza (UVX_j) ali izvozna cena (evrov/100 kg) in povprečna vrednost uvoza (UVM_j) ali uvozna cena (evrov/100 kg) sta izvedeni na temelju vrednosti izvoza oziroma vrednosti uvoza in količine izvoza oziroma količine uvoza za trimestno podskupino po SMTK, kjer je posamezna proizvodna raven označena z j znotraj proizvodne skupine i.

UVX_j in UVM_j se izračunajo za vse tiste trimestne panoge, kjer je hkrati znotrajpanožna trgovina. Razmerje povprečne vrednosti izvozne cene do uvozne cene na trimestni ravni SMTK (UV_j) je definirano kot:

$$(13) \quad UV_{ij} = \frac{UVX_{ij}}{UVM_{ij}}$$

Tehtane enote vrednosti za soroden izvoz ($UVMX_i$) in tehtane enote vrednosti za soroden uvoz ($UVMM_i$) na trimestni ravni SMTK so definirane kot:

$$(14) \quad UVMX_i = \sum_j UVMX_{ij} \left(\frac{LIIT_{ij}}{LIIT_i} \right) \text{ oziroma}$$

$$(15) \quad UVMM_i = \sum_j UVMM_{ij} \left(\frac{LIIT_{ij}}{LIIT_i} \right)$$

kjer je utež (ponder) raven znotrajpanožne trgovine izdelka j v skupini i ($LIIT_{ij}$) na celotni ravni znotrajpanožne trgovine proizvodne skupine i ($LIIT_i$). Pri teh vrednostih trgovine je mogoče izračunati izvozno in uvozno ceno. Razmerje med $UVMX_i$ in $UVMM_i$ je definirano kot:

$$(16) \quad UVT_i = \frac{UVMX_i}{UVMM_i}$$

ki je kazalnik relativne cenovne konkurenčnosti izvoza glede na soroden uvoz. Razmerje, večje kot ena, kaže, da je izvoz sorodnih izdelkov dražji in tako boljše kakovosti kot soroden uvoz, in nasprotno, ko je razmerje manj kot ena (Bojnc in Novak 2006, 48 in 49).

4. Podatki

Za vse analize smo uporabili podatke podatkovne zbirke Eurostat Comext. Opazovano obdobje zajema 10 let, od 2003 do 2012. Analizirali smo podatke mednarodne menjave med EU-27 in Republiko Makedonijo. Pri izračunu deleža države EU-27 v mednarodni menjavi z Republiko Makedonijo smo uporabili izvozne in uvozne podatke za vsako državo EU-27 posebej. Te iste podatke smo uporabili tudi pri izračunu trgovinskega primanjkljaja ali presežka v mednarodni menjavi med EU-27 in Republiko Makedonijo.

Kot podatkovna zbirka za analizo znotrajpanožne trgovine so uporabljeni statični podatki na trimestni ravni SMTK. Za izračuni Grubel-Lloydovega indeksa in Brühlhartovega indeksa smo uporabili statistične podatke po vrednosti izvoza in uvoza. Pri izračunu po GHM-metodi ter pri računanju razmerja med izvoznimi in uvoznimi cenami pa smo uporabili statistične podatke po vrednosti in količini. Vrednost je izražena v evrih, količina za vse podskupine SMTK pa v 100 kg.

Pri merjenju znotrajpanožne trgovine je mogoče zaslediti te težave. Gre za različne rezultate enakega indeksa pri različnih stopnjah agregiranja znotraj iste klasifikacije izdelkov (Boršič 2000a, 62).

Greenaway in Milner (1983) prikazujeta tudi težave specifikacije panog. Opozarjata, da so v klasifikaciji (SMTK) združene panoge z različnimi proizvodnimi funkcijami, tako da je del statistično zabeležene znotrajpanožne trgovine dejansko medpanožen. Obe težavi merjenja sta tesno povezani, saj napake v industrijski specifikaciji izginjajo pri nižjih stopnjah agregiranja (Boršič 2000a, 62).

5. Izsledki

5.1 Struktura izvoza in uvoza z državami EU-27

Pri predstavitvi izsledkov analize smo se osredotočili na pet držav, ki imajo povprečno največji delež v blagovnem izvozu Republike Makedonije v analiziranem obdobju. Leta 2003 je imela Nemčija v makedonskem izvozu v EU-27 več kot tretjinski delež. Ta delež se je do leta 2007 zmanjšal na 22 %, leta 2012 pa se je ponovno zvišal na 46 %. To pomeni, da je izvoz makedonskega blaga v EU-27 zelo odvisen od ene države. Druga država EU-27, v katero Republika Makedonija največ izvozi, je Bolgarija. Delež Bolgarije iz leta 2003 se je s 3 % zvišal na 12 % v letu 2012. Delež Grčije, Italije in Nizozemske se je med letoma 2003 in 2012 zmanjševal. Delež v izvozu pri Grčiji je do 2008 dosegel 20 %, nato pa je leta 2012 padel na 8 %. V obdobju 10 let so bile največje makedonske izvozne partnerice Nemčija, Grčija in Italija. Med petimi največjimi trgovinskimi partnericami za makedonski izvoz med državami EU-27 so bile Belgija (v letih 2003 in 2006), Španija (v letih 2007, 2008 in 2010), Velika Britanija (2004) in Slovaška (2012). Skupni delež petih držav z največjim izvozom zajema okrog 80 % celotnega makedonskega izvoza v EU-27. Leta 2012 so imele v strukturi makedonskega blagovnega izvoza v EU-27 večji delež od 2 % še Avstrija, Velika Britanija, Romunija in Slovaška. Več kot 90 % makedonskega blagovnega izvoza v letu 2012 je imelo devet držav EU-27, pri čemer kar polovica celotnega izvoza odpade na Nemčijo.

Republika Makedonija je najbolj uvozno odvisna od Grčije. Njen delež je leta 2012 dosegel več kot 25 % celotnega uvoza iz držav EU-27. Delež Grčije in Bolgarije se je leta 2012 v primerjavi z letom 2003 malo zvišal. Delež uvoza iz Nemčije, Slovenije in Italije pa se je v istem obdobju znižal. Največji padec deleža blagovnega uvoza je iz Slovenije. Leta 2010 se je med pet najpomembnejših držav v blagovnem uvozu Republike Makedonije iz držav EU-27 uvrstila Velika Britanija z 11-odstotnim deležem. Gre za velik skok, saj je leta 2009 delež znašal okrog 1,6 %. V letu 2012 se je delež zvišal na 12 %. Skupni delež petih največjih izvoznih držav EU-27 v strukturi makedonskega blagovnega uvoza znaša med 62 in 71 % celotnega uvoza iz držav EU-27. Uvoz v trgovinski bilanci Republike Makedonije z državami EU-27 je osredotočen na določene največje izvoznice. Štiri države (Grčije, Bolgarija, Nemčija in Italija) so obdržale velik delež v

blagovnem uvozu Republike Makedonije v celotnem analiziranem obdobju. V letih 2010–2012 je bilo vidno povečanje uvoza iz Velike Britanije in zmanjšanje iz Slovenije. Leta 2012 je bil uvozni delež večji kot 2 % še iz Avstrije, Češke, Madžarske, Nizozemske in Romunije. Več kot 90 % makedonskega blagovnega uvoza v letu 2012 zajema enajst držav EU-27.

Republika Makedonija je imela v mednarodni menjavi z državami EU-27 v obravnavanem obdobju primanjkljaj. Leta 2007 je primanjkljaj dosegel najnižjo vrednost, 227 milijonov evrov. Primanjkljaj je nato začel naraščati in je leta 2012 znašal 1254 milijonov evrov.

Leta 2012 je makedonska blagovna menjava dosegla pomemben presežek samo z Nemčijo, Portugalsko in Slovaško. Z Nemčijo se je presežek v blagovni menjavi povečal. V blagovni menjavi s Slovaško je od primanjkljaja v letih 2011 in 2012 prišlo do presežka. Blagovna menjava z Belgijo in Italijo zelo niha.

Republika Makedonija je imela v blagovni menjavi največji primanjkljaj z Grčijo, Veliko Britanijo, Bolgarijo, Madžarsko in Slovenijo. Leta 2012 je v menjavi z Grčijo dosegla največji primanjkljaj, ki je znašal 659 milijonov evrov. To je več kot polovica vrednosti celotnega primanjkljaja v blagovni menjavi z državami EU-27. Primanjkljaj v vseh petih državah se je v analiziranem obdobju povečal. Najstabilnejša menjava oziroma primanjkljaj je s Slovenijo. Velik primanjkljaj ima Republika Makedonija tudi z Veliko Britanijo, ki je leta 2012 znašal 366 milijonov evrov.

5.2 Struktura izvoza in uvoza po SMTK z državami EU-27

Analizirali smo tudi strukturo izvoza, strukturo uvoza in trgovinsko bilanco po SMTK. Struktura nam kaže, kateri sektorji prevladujejo v zunanjetrgovinskih blagovnih tokovih in kakšne so njihove spremembe v času. Najprej prikažemo delež vsake skupine od 0 do 9 v izvozu oziroma uvozu. Potem smo analizo poglobili in analizirali največje izvozne panoge na trimestni ravni SMTK. Ker je na trimestni ravni po SMTK več kot 260 panog, smo morali analizo razvrstiti po nekaterih merilih, da bi lažje prišli do zaključkov. Merila veljajo samo za tiste panoge, ki so imele v opazovanem letu 2012 v celotnem izvozu oziroma uvozu z EU-27 delež, ki je bil večji od 1 %. Pri analizi trgovinske bilance smo analizirali bilance med skupinami od 0 do 9. Upoštevali smo merilo na trimestni ravni SMTK, in to samo za tiste panoge, ki so imele v opazovanem letu 2012 trgovinsko bilanco večjo kot 20 milijonov evrov presežka oziroma primanjkljaja. Trgovinska bilanca nam kaže, v katerih sektorjih oziroma panogah v zunanjetrgovinskih tokovih ima Republika Makedonija presežek oziroma primanjkljaj.

Struktura makedonskega izvoza po SMTK kaže, da je imel leta 2003 največji delež v izvozu sektor 8 – razni

izdelki, ki je znašal 41,27 %. Drugi velik delež v izvozu je imel sektor 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, katerega delež je znašal okrog 34 %. Leta 2007 je imel največji delež v izvozu sektor 6, in sicer 46,65 %, ki pa se je v naslednjih letih znižal na okrog 18,5 %. Leta 2012 se je v primerjavi z letom 2003 delež izvoza znižal tudi sektorjem 0 – živila in žive živali, 1 – pijače in tobak, 3 – mineralna goriva in maziva in 8 – razni izdelki. Strmoglavni padec je imel tudi sektor 8, z 41 % v letu 2003 na 27 % v letu 2012. Rast deleža izvoza so imeli sektorji 2 – surove snovi razen goriv, ki se mu je delež v desetletnem obdobju zvišal približno za dvakrat, sektor 7 – stroji in transportne naprave, s 4 % v letu 2003 na 12,6 % v letu 2012, in sektor 5 – kemični izdelki, ki je imel najvišjo rast, z 1-odstotnega deleža v letu 2003 na 21 % v letu 2012. Delež celotnih industrijskih izdelkov (5, 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, 7 in 8) leta 2003 je v desetih letih ostal približno enak oziroma se je zmanjšal za manj kot eno odstotno točko. Leta 2012 so imeli industrijski izdelki bolj izenačene deleže v izvozu v primerjavi z letom 2003, ko sta med industrijskimi izdelki prevladovala samo dva sektorja, 6 in 8.

Leta 2012 je bil v makedonskem blagovnem izvozu delež višji od 1 % za 20 panog. Njihov delež v makedonskem izvozu v EU-27 je leta 2003 znašal 70 % in se je v celotnem obravnavanem obdobju povečeval. Leta 2012 je skupni delež teh 20 panog narasel na okrog 84 %. To pomeni, da je preostalih 16 % makedonskega blagovnega izvoza leta 2012 odpadlo na druge panoge, ki jih je okrog 240. Največjo rast v deležu je imela panoga 598 – kemični izdelki, drugi, neomejeni. Druga panoga, ki je v obravnavanem obdobju dosegla rast, je panoga 743 – črpalke in kompresorji. V desetletnem obdobju so rast poleg omenjenih dveh panog dosegle še panoge 283 – bakrove rude in koncentрати, 287 – rude in koncentрати osnovnih kovin, 288 – odpadki osnovnih kovin, 351 – električna energija, 772 – električni aparati za električne krogotoke, 821 – pohištvo in deli ter 844 – ženski plašči ipd., pleteni. Največji padec v izvoznem deležu so imeli panoge 671 – grodelj in železove zlitine, 673 – ploščati, valjani, neplatirani izdelki iz železa, 841 – moški plašči, jakne ipd. in 842 – ženski plašči, pelerine ipd. Med 20 panogami, ki so imele delež višji od 1 % v celotnem makedonskem izvozu in so svoj delež ali obdržale ali pa so dosegle le majhne spremembe, so te panoge: 054 – zelenjava, sveža, zamrznjena ali predelana, 112 – pijače, alkoholne, in 121 – tobak, surov, nepredelan. Republika Makedonija svojo proizvodnjo in s tem svoj izvoz bolj specializira v manjše število panog.

Struktura uvoza je pokazala, kateri sektorji oziroma katere panoge imajo največji delež v blagovnem uvozu v Republiko Makedonijo iz držav EU-27. V celotnem obravnavanem obdobju so imeli izdelki, razvrščeni po materialu (sektor 6), največji delež v blagovnem uvozu iz EU-27. Delež sektorja 6 je imel tudi trend rasti. Največjo rast je dosegel sektor 3 – mineralna goriva in maziva. Sektor 5 – kemični izdelki je v celotnem obravnavanem

obdobju obdržal svoj delež v makedonskem uvozu, tj. okrog 11,8 %. Padajoči trend so imeli sektorji 0, 1, 2, 7 in 8. Nepomemben delež sta tako v uvozu kot v izvozu imela sektorja 4 – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora ter 9 – izdelki in transakcije.

Za podrobnejšo analizo so prikazane panoge na trimesni ravni SMTK, ki so imele leta 2012 delež uvoza večji od 1 % v celotni menjavi med Republiko Makedonijo in posamezno državo EU-27. Teh panog, ki so imele skupen delež 50 % v makedonskem uvozu iz držav EU-27, je bilo 15. Delež teh panog se je od leta 2003 do 2012 zvišal. Republika Makedonija iz EU-27 največje uvaža 334 – olja, dobljena iz nafte in bitumenskih mineralov, razen surovih. Delež panoge 334 je leta 2003 znašal 3 % in se je do leta 2012 zvišal na 18 % v celotnem uvozu iz EU-27. V obravnavanem obdobju so se zvišali še deleži panog 524 – anorganski kemični proizvodi, drugi, 663 – gotovi mineralni izdelki, 673 – ploščati, valjani, neplatirani izdelki iz železa, 681 – srebro, platina in druge platirane kovine in 778 – električni stroji, aparati, drugi. Panoge, ki so imele v analiziranem obdobju bolj ali manj enak delež, so 012 – meso, drugo, in užitni odpadki, 655 – materiali, pleteni ali kvačkani, 676 – žica, profili iz železa ali jekla in 781 – osebni avtomobili. Padec v deležu uvoza pa so doživele panoge 542 – zdravila, 652 – tkanina iz bombaža in 764 – oprema za telekomunikacijo.

Trgovinska bilanca nam kaže, kakšna je razlika med izvozom in uvozom blaga na trimesni ravni SMTK. Najprej smo analizirali bilance sektorjev, potem smo analizirali samo tiste panoge, ki so leta 2012 pokazale presežek ali primanjkljaj, večji od 20 milijonov evrov. V letu 2012 so imeli presežek sektorji 1 – pijače in tobak, 2 – surove snovi razen goriv, 5 – kemični izdelki in 8 – razni izdelki. V celotnem obravnavanem obdobju sta presežek imela samo sektorja 1 in 8. Največji presežek je sektor 1 dosegel leta 2007 in je znašal 73 milijonov evrov. Sektor 8 je imel najvišji presežek v trgovinski bilanci leta 2011, in sicer je znašal 371 milijonov evrov. Sektor 2 – surove snovi razen goriv je imel primanjkljaj do leta 2004, nato pa je imel presežek vsako naslednje zaporedno leto vse do leta 2012. Tudi sektor 5 – kemični izdelki je imel v blagovni menjavi do leta 2010 negativno trgovinsko bilanco. Prvi presežek sektorja 5 je bil leta 2011 in je znašal 70 milijonov. Leta 2012 so primanjkljaj imeli sektorji 0 – živila in žive živali, 3 – mineralna goriva in maziva, 4 – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora, 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, 7 – stroji in transportne naprave ter 9 – izdelki in transakcije. Največji primanjkljaj sta imela sektor 3, ki je leta 2012 znašal 690 milijonov evrov, in sektor 6, katerega primanjkljaj je v istem letu znašal 660 milijonov evrov. Trgovinska bilanca omenjenih dveh sektorjev je bila v celotnem obravnavanem obdobju negativna. Tudi drugi sektorji, 0, 4, 7 in 9, so imeli v celotnem obravnavanem obdobju negativne vrednosti trgovinske bilance oziroma je bil uvoz večji od izvoza.

Letni presežek več kot 20 milijonov evrov je imelo 17

panog na trimestni ravni SMTK. V letu 2012 je skupni presežek teh panog znašal 1384 milijonov evrov. V primerjavi z letom 2003 je bil leta 2012 presežek štirikrat večji. Največji presežek v makedonski blagovni menjavi z EU-27 je imela panoga 598 – kemični proizvodi, drugi, neomejeni, ki je leta 2012 znašal 363 milijonov evrov. Pri panogah 671 – grodelj in železove zlitine, 743 – črpalke in kompresorji, 841 – moški plašči, jakne ipd., in 842 – ženski plašči, pelerine ipd. ima makedonska blagovna menjava presežek več kot 100 milijonov evrov. Panoge 598 – kemični proizvodi, drugi, neomejeni, 743 – črpalke in kompresorji, 772 – električni aparati za električne krogotoke in 844 – ženski plašči ipd., pleteni, so imele v trgovinski bilanci primanjkljaj, leta 2012 pa presežek.

Panog, ki imajo primanjkljaj, večji kot 20 milijonov, je 27. To pomeni, da ima Republika Makedonija presežek v manjšem številu panog kot ima primanjkljaj. Največji primanjkljaj v letu 2012 je Republika Makedonija imela v panogi 334 – olja, dobljena iz nafte in bitumenskih mineralov, razen surovih, kar 596 milijonov evrov. Republika Makedonija izvozi izdelke iz manj panog kot uvozi.

5.3 Znotrajpanožna trgovina

Analizirali smo znotrajpanožno trgovino po SMTK sektorjih, mejno znotrajpanožno trgovino in znotrajpanožno trgovino z Greenaway-Hine-Milnerjevo (GHM) metodo ter jo razvrstili na horizontalno in vertikalno. Vse te indekse opisujemo za 20 panog, ki so imele leta 2012 pomemben delež v makedonskem

blagovnem izvozu z državami EU-27.

V Republiki Makedoniji so ustvarili gospodarsko strukturo, ki je ustrezala potrebam jugoslovanskega gospodarstva po surovinah in hrani. Glede na zgodovinsko evolucijo ni presenetljivo, da vrednosti Grubel-Lloydovega indeksa v obravnavanem obdobju v grobem kažejo na višje vrednosti znotrajpanožne trgovine v sektorjih, ki predstavljajo surovine in hrano (0–4 SMTK) v primerjavi s sektorji predelovanih dejavnosti (5–8 SMTK). Najvišjo vrednost Grubel-Lloydovega indeksa je dosegel sektor 9 – izdelki in transakcije leta 2010, ki je znašal 66 % (tabela 1). Glede na celotno analizirano obdobje je imel sektor 9 v desetih letih velika nihanja, leta 2012 v primerjavi z letom 2003 znotrajpanožni indeks narašča. Leta 2003 so imeli sektorji od 0 – živila in žive živali, 1 – pijače in tobak, 2 – surove snovi razen goriv in 3 – mineralna goriva in maziva indeks, večji od 35 %, indeks industrijskih izdelkov (5–8) v istem letu pa je bil v razponu od 10 do 25 %. V opazovanem obdobju se je znotrajpanožni indeks zelo znižal pri sektorjih 2 – surove snovi razen goriv in 3 – mineralna goriva in maziva. Znotrajpanožni indeks za sektorja 0 – živila in žive živali in 8 – razni izdelki sta v obravnavanem obdobju zelo stabilna. Drugi sektorji (1 – pijače in tobak, 5 – kemični izdelki, 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, in 7 – stroji in transportne naprave) pa so dosegli blago rast. Sektor 4 – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora ima vrednost indeksa znotrajpanožne trgovine okrog 0, kar pomeni, da je mednarodna menjava enosmerna, ker sektor samo uvažja. Znotrajpanožni indeks za

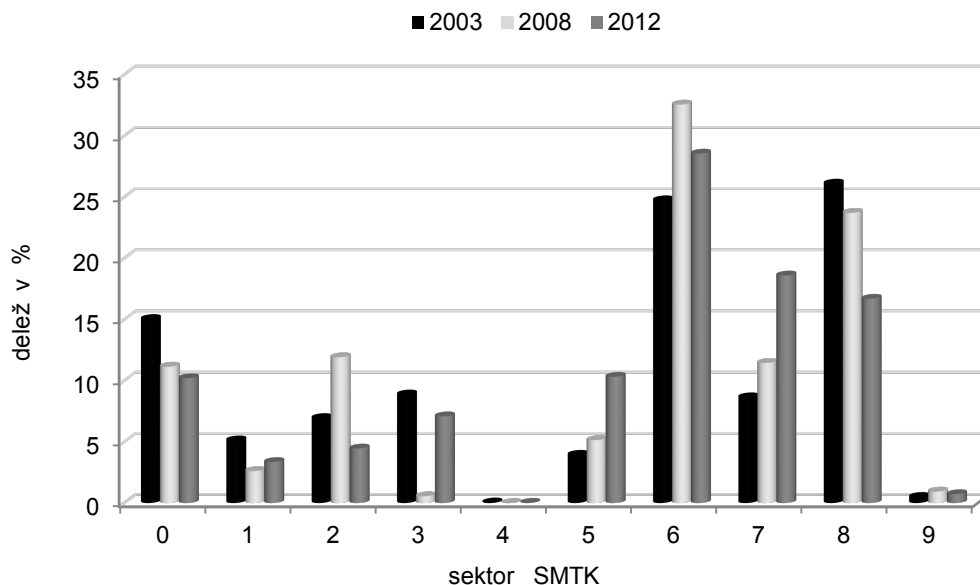
Tabela 1: Grubel-Lloydov indeks (tehtano povprečje) na trimestni ravni SMTK za Republiko Makedonijo

SEKTOR	$\overline{B}_i$ INDEKS PO LETIH									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
0 SMTK	35,27	34,92	35,14	41,51	42,46	39,18	37,39	37,90	35,89	34,18
1 SMTK	36,55	27,75	21,48	29,73	26,44	30,01	28,93	40,37	48,71	39,34
2 SMTK	39,62	56,56	61,78	43,18	36,03	40,80	23,47	22,59	23,31	19,89
3 SMTK	44,03	0,53	2,92	0,24	6,44	2,50	6,81	38,54	31,43	10,32
4 SMTK	2,95	3,54	20,63	6,20	0,68	0,00	8,37	9,77	3,34	0,79
5 SMTK	10,74	11,00	13,42	10,91	16,12	15,88	18,03	12,96	13,26	14,24
6 SMTK	18,17	31,78	21,25	22,84	13,85	20,02	28,97	24,06	17,48	22,74
7 SMTK	11,79	13,69	15,42	19,06	15,40	13,39	20,03	25,31	25,68	25,71
8 SMTK	25,70	27,74	28,70	27,36	27,79	28,22	26,05	25,17	24,48	24,88
9 SMTK	16,97	21,45	19,11	31,49	47,48	44,37	44,75	66,10	45,63	32,80
5–8 SMTK	18,24	25,24	21,31	21,91	17,64	20,03	24,70	22,48	19,62	21,98
0–9 SMTK	22,22	26,36	23,38	23,99	20,06	21,75	24,48	25,26	22,61	21,16

Vir: Lastni izračuni iz Eurostata 2013.

Opomba: 0 SMTK – živila in žive živali, 1 SMTK – pijače in tobak, 2 SMTK – surove snovi razen goriv, 3 SMTK – mineralna goriva in maziva, 4 SMTK – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora, 5 SMTK – kemični izdelki, 6 SMTK – izdelki, razvrščeni po materialu, 7 SMTK – stroji in transportne naprave, 8 SMTK – razni izdelki, 9 SMTK – izdelki in transakcije, 5–8 SMTK – industrijski izdelki in 0–9 vsi izdelki.

Slika 1: Deleži znotrajpanožne trgovine posameznih sektorjev v celotni menjavi Republike Makedonije v letih 2003, 2008 in 2012

Vir: Lastni izračuni iz Eurostata 2013.

Opomba: Opisi sektorjev so enaki kot pri tabeli 1.

industrijske izdelke kaže blago rast z 18 % v letu 2003 na 22 % v letu 2012. Za vse izdelke (0–9) kaže indeks znotrajpanožne trgovine vrednost okrog 22 %, z majhnimi nihanji. To pomeni, da znotrajpanožna trgovina pri vseh izdelkih povprečno ostaja na podobni ravni. Vrednosti indeksa znotrajpanožne trgovine (razen dveh v sektorju 2 – surove snovi razen goriv v letih 2004 in 2005 ter ene v sektorju 9 – izdelki in transakcije v letu 2010) so manjše od 50 %.

Grubel-Lloydov indeks pod 50 % kaže na medpanožno trgovinsko specializacijo, ki temelji večinoma na izvozu enih in uvozu drugih (ne)sorodnih izdelkov (Bojniec in Novak 2005b, 26).

S slike 1 je razvidno, da imajo največji delež v znotrajpanožni trgovini industrijski izdelki (5–8). Največji delež je v opazovanem letu 2008 dosegel sektor SMTK 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, ko je delež znašal 32,55 %. Sektorji 5 – kemični izdelki, 6 – izdelki, razvrščeni po materialu in 7 – stroji in transportne naprave so od leta 2003 do leta 2012 povečali delež znotrajpanožne trgovine, medtem ko se je ta delež znižal v sektorjih 0 – živila in žive živali, 1 – pijače in tobak, 2 – surove snovi razen goriv, 3 – mineralna goriva in maziva ter 8 – razni izdelki. Sektorja 4 – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora ter 9 – izdelki in transakcije z vrednostjo okrog nič kažejo na medpanožno trgovino.

V nadaljevanju analiziramo znotrajpanožno trgovino za 20 panog na trimesčni ravni SMTK, ki so v letu 2012 v makedonskem blagovnem izvozu imele večji delež od 1 %.

Od 20 panog, ki imajo pomemben delež v makedonskem blagovnem izvozu, so imele leta 2012 samo 4 panoge v znotrajpanožni trgovini delež večji od 50 %. To so panoge 351 – električna energija, 673 – ploščati, valjani, neplatirani izdelki iz železa, 821 – pohištvo in deli ter 851 – obutev. V celotnem desetletnem obdobju ima samo panoga 851 – obutev znotrajpanožni indeks večji od 50 %. Panoge 351, 673 in 821 (leta 2012 glede na leto 2003) so iz medpanožne specializacije (GLIIT manjši kot 50 %) prešle v znotrajpanožno specializacijo (GLIIT večji od 50 %). Panoge 054 – zelenjava, sveža, zamrznjena ali predelana, 772 – električni aparati za električne krogotoke in 845 – oblačila, druga, so iz znotrajpanožne prešle v medpanožno trgovinsko specializacijo. Prav tako vse druge panoge, ki imajo Grubel-Lloydov indeks manjši od 50 %, v mednarodni menjavi kažejo na medpanožno trgovinsko specializacijo.

5.4 Mejna znotrajpanožna trgovina

Dinamični MIIT-indeks (Brühlhartov indeks, 1994) kaže delež (%) sprememb v skupnih trgovinskih tokovih, ki pripadajo znotrajpanožni trgovini. MIIT-indeksi so izračunani za tri podobdobja. Prvič za interval med letoma 2003 in 2008, drugič za interval med letoma 2008 in 2012 in tretjič za interval med letoma 2003 in 2012. MIIT-indeksi so izračunani za mednarodno menjavo med Republiko Makedonijo in državami EU-27 na trimesčni ravni SMTK.

Brühlhart (1994) predpostavlja, da višje povprečne ravni mejne znotrajpanožne trgovine (torej več kot

Tabela 2: Mejna znotrajpanožna trgovina z Brühlhartovim indeksom (MIIT) (tehtano povprečje) na trimesni ravni SMTK za Republiko Makedonijo, 2003–2012

SEKTOR/LETO	$\overline{B}_i$ indeks			MIITi 03-08	MIITi 08-12	MIITi 03-12
	2003	2008	2012			
0 SMTK	35,27	39,18	34,18	0,264	0,159	0,295
1 SMTK	36,55	30,01	39,34	0,064	0,068	0,232
2 SMTK	39,62	40,80	19,89	0,227	0,443	0,023
3 SMTK	44,03	2,50	10,32	0,001	0,001	0,099
4 SMTK	2,95	0,00	0,79	0,000	0,022	0,001
5 SMTK	10,74	15,88	14,24	0,200	0,079	0,120
6 SMTK	18,17	20,02	22,74	0,188	0,045	0,130
7 SMTK	11,79	13,39	25,71	0,111	0,115	0,249
8 SMTK	25,70	28,22	24,88	0,163	0,310	0,141
9 SMTK	16,97	44,37	32,80	0,656	0,107	0,446
5–8 SMTK	18,24	20,03	21,98	0,166	0,086	0,154
0–9 SMTK	22,22	21,75	21,16	0,164	0,085	0,145

Vir: Lastni izračuni iz Eurostata 2013.

Opomba: Opisi sektorjev so enaki kot pri tabeli 1.

50 % oziroma v našem primeru več kot 0,500) kažejo specializacijo na znotrajpanožni ravni, medtem ko nižje povprečne ravni mejne znotrajpanožne trgovine (manj kot 50 % oziroma v našem primeru manj od 0,500) pomenijo specializacijo na medpanožni ravni. Ta razlaga je povzročila nesporazume in nerazumevanja med raziskovalci. Ker Brühlhartov (1994) indeks podobno kot Grubel-Lloydov indeks temelji le na uporabi podatkov o vrednostih izvozov in vrednostih uvozov, ne more kazati znotrajpanožne specializacije posamezne panoge. Ob tem Brühlhart ne predvideva odprave učinkov inflacije. Ker sta leti opazovanja oddaljeni vsaj pet let, ta indeks vključuje še rast cen na drobno (Černoša 2007, 36).

Izračunani MIIT-indeksi za makedonsko mednarodno menjavo z EU-27 razen obdobja 2003–2008 za sektor 9 – izdelki in transakcije kažejo izrazito medpanožno specializacijo (tabela 2). Vrednost MIIT-indeksa blizu 0 kaže na divergentni trend v sektorskih izvoznih in uvoznih tokovih ter torej prevlado medpanožne trgovine. Povečevanje medpanožne trgovine pomeni višje stroške strukturnega prilagajanja gospodarstva.

Če je vrednost MIIT-indeksa bližje 1, to pomeni konvergenčni trend v sektorskih izvoznih in uvoznih tokovih ter prevlado znotrajpanožne trgovine. Povečevanje znotrajpanožne trgovine pa pomeni nižje stroške prestrukturiranja gospodarstva.

5.5 Horizontalna in vertikalna znotrajpanožna trgovina

Horizontalna in vertikalna znotrajpanožna trgovina z metodo GHM na trimesni ravni SMTK je za Republiko Makedonijo v opazovanem obdobju 2003–2012 dosegla razmeroma nizek delež agregatne znotrajpanožne trgovine za vse izdelke. Ker je Republika Makedonija v opazovanem obdobju opravila skoraj dve tretjini blagovne menjave z državami članicami EU-27, je bila vključena v značilno delitev dela z EU-27, kjernajrazvitejše države proizvajajo in izvažajo vertikalno diferencirane izdelke višje kakovosti, druge države pa proizvajajo in izvažajo vertikalno diferencirane izdelke nižje kakovosti. Pri tem medpanožna trgovina predstavlja prevladujoči delež skupne trgovine Republike Makedonije. S tem je delež znotrajpanožne trgovine Republike Makedonije v opazovanem obdobju relativno nižji od primerljivega deleža znotrajpanožne trgovine v razvitejših državah članicah EU-27 v istem obdobju.

Povprečni delež agregatne znotrajpanožne trgovine v opazovanem obdobju je okrog 23 %. V preučevanem desetletju se je delež znotrajpanožne trgovine sicer zmanjšal za eno odstotno točko in je tako leta 2012 znašala 21,16 % blagovne menjave med Republiko Makedonijo in EU-27. Ta ena odstotna točka se je

enakomerno porazdelila med horizontalno in vertikalno znotrajpanožno trgovino oziroma sta se horizontalna in vertikalna znotrajpanožna trgovina v obdobju desetih let znižali vsaka za pol odstotne točke. Pri tem je relativni delež horizontalne znotrajpanožne trgovine vseskozi predstavljal le od 11 do 16 % (razen let 2004 in 2008) agregatne znotrajpanožne trgovine, relativni delež vertikalne znotrajpanožne trgovine pa je predstavljal od 84 do 89 % (razen let 2004 in 2008) agregatne znotrajpanožne trgovine.

Če na sliki 2 primerjamo še relativne deleže visoke vertikalne znotrajpanožne trgovine (VVIIT) z relativnim deležem nizke vertikalne znotrajpanožne trgovine (NVIIT), ugotovimo, da je delež VVIIT malo večji od NVIIT za celo opazovano obdobje desetih let, ki na temelju definicije predpostavlja usmerjenost v proizvodnjo vertikalno diferenciranih izdelkov višje kakovosti.

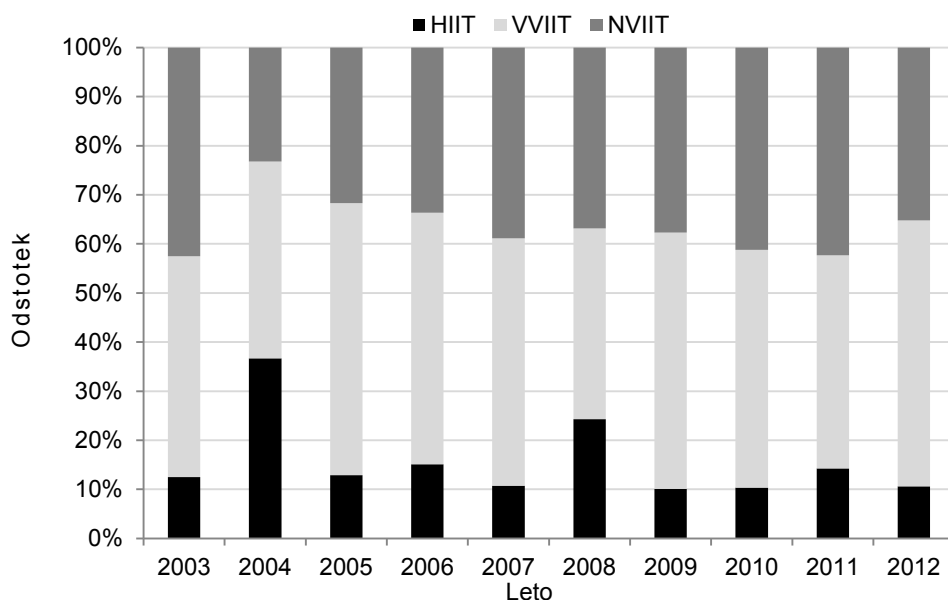
Leta 2003 je za sektor 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, znotrajpanožna trgovina znašala okrog 18 %: VVIIT malo manj kot 2 %, NVIIT 12,24 % in HIIT okrog 4 %. Večji del opazovanega obdobja pa ima VVIIT večji delež kot NVIIT, saj se je struktura VIIT za sektor 6 spremenila v korist VVIIT, ki po definiciji predpostavlja usmerjenost v proizvodnjo vertikalno diferenciranih izdelkov višje kakovosti. Tudi pri sektorju 8 – razni izdelki ima VVIIT večji delež od NVIIT v celotnem obravnavanem obdobju. V letih 2010–2012 sta se tudi pri sektorjih SMTK 5 – kemični izdelki in SMTK 7 – stroji in transportne naprave

deleža v vertikalni znotrajpanožni trgovini zvišala v korist VVIIT in zmanjšala pri NVIIT. Največji delež horizontalne znotrajpanožne trgovine ima sektor SMTK 2 – surove snovi razen goriv. Večji del obravnavanega obdobja je imela horizontalna znotrajpanožna trgovina večji delež od vertikalne znotrajpanožne trgovine v sektorju 2, ki po definiciji predstavlja usmerjenost v proizvodnjo izdelkov podobne kakovosti, ki se med seboj razlikujejo po določenih značilnostih ali lastnostih. Znotrajpanožna trgovina pri sektorjih 5 – kemični izdelki, 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, in 7 – stroji in transportne naprave se je v opazovanem obdobju povečala.

5.6 Razmerje med izvozno in uvozno ceno

Razmerje med izvozno in uvozno ceno kaže kakovostne razlike in njene spremembe v času v izvoženih izdelkih glede na uvožene med Republiko Makedonijo in EU-27. Večje kot ena pomeni, da je bila vrednost na enoto izvoženih izdelkov iz Republike Makedonije v EU-27 večja kot vrednost na enoto uvoženih sorodnih izdelkov iz EU-27 v Republiko Makedonijo. Torej, če je izvozna cena višja kot uvozna, je razmerje večje kot ena, kar pomeni, da je kakovost izvoženih izdelkov višja kot kakovost uvoženih sorodnih izdelkov. Pri razmerju, ki je manjše od ena, velja seveda nasprotno. Če je razmerje enako ena, med izvoznimi in uvoznimi cenami ni razlik oziroma je kakovost izvoženih in uvoženih sorodnih izdelkov precej podobna.

Slika 2: Relativni delež horizontalne in vertikalne znotrajpanožne trgovine v agregatni znotrajpanožni trgovini Republike Makedonije v blagovni menjavi z EU-27 v obdobju od leta 2003 do 2012

Vir: Lastni izračuni iz Eurostata 2013.

Opomba: Delež agregatne znotrajpanožne trgovine je 100-odstoten. HIIT predstavlja delež horizontalne znotrajpanožne trgovine in VIIT delež vertikalne znotrajpanožne trgovine, ki se deli na: VVIIT, ki predstavlja visoko vertikalno znotrajpanožno trgovino kot delež tistih panog, ki na temelju razmerja med povprečno vrednostjo izvozov (UV) in povprečno vrednostjo uvozov (UV) kažejo višje cene oziroma višjo kakovost izdelkov v izvozu, in NVIIT, ki predstavlja nizko vertikalno znotrajpanožno trgovino kot delež drugih panog, ki na temelju razmerja med povprečno vrednostjo izvozov (UV) in povprečno vrednostjo uvozov (UV) kažejo nižjo ceno oziroma nižjo kakovost izdelkov v izvozu.

Leta 2012 je bila vrednost manjša od ena pri sektorjih SMTK 2 – surove snovi razen goriv, 4 – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora ter 6 – izdelki, razvrščeni po materialu. V celotnem desetletnem obdobju je bila pri sektorjih 4 in 6 vrednost razmerja manjša od ena, čeprav je v opazovanem obdobju zaznana rast v kakovosti. Pri sektorju SMTK 2 se je v opazovanem obdobju razmerje znižalo z več kot ena na manj kot ena, kar kaže na poslabšanje kakovostne konkurenčnosti Republike Makedonije v primerjavi z državami EU-27 za surove snovi razen za goriv.

Za sektorje SMTK 0 – živila in žive živali, 7 – stroji in transportne naprave, 8 – razni izdelki in 9 – izdelki in transakcije velja v celotnem obdobju razmerje med uvoznimi in izvoznimi cene, ki je višje od ena. Pri sektorju SMTK 5 – kemični izdelki se je razmerje zvišalo z manj kot ena na več kot ena. Razmerje, ki je enako ena ali pa brez bistvenih razlik med izvoznimi in uvoznimi cenami oziroma s precej podobno kakovostjo izvoženih in uvoženih sorodnih izdelkov, imata sektorja SMTK 1 – pijače in tobak ter 3 – mineralna goriva in maziva. Za SMTK 3 je v analiziranem obdobju opazno določeno izboljšanje v kakovostni konkurenčnosti.

Ko ima večji del sektorjev rast v razmerju med izvoznimi in uvoznimi cenami, to pomeni, da imajo industrijski izdelki (5–8) in vsi izdelki (0–9) izboljšanje v razmerju cen, da se je kakovost makedonskega blagovnega izvoza v EU-27 zvišala v primerjavi z blagovnim uvozom iz EU-27 v Republiko Makedonijo. Večina panog ima razmerje med izvozno in uvozno ceno več kot ena, kar pomeni, da je kakovost izvoženih izdelkov višja kot kakovost uvoženih sorodnih izdelkov.

6. Ugotovitve in implikacije

Med državami EU-27, ki so pomemben trg za izvoz iz Republike Makedonije, so: Nemčija, Bolgarija, Italija, Grčija in Nizozemska. V analiziranem obdobju je teh pet držav imelo največji delež v makedonskem izvozu, in sicer je ta znašal od 78 % do 81 % celotnega makedonskega izvoza v EU-27. V analiziranem obdobju je Republika Makedonija največ uvažala iz teh petih držav EU-27: Grčija, Nemčija, Bolgarija Italija in Slovenija. Njihov delež v makedonskem uvozu je znašal od 64 % do 72 %. Koncentracija izvoznih in uvoznih deležev je v skladu s postavljenimi H1.

V celotnem obravnavanem obdobju je Republika Makedonija imela trgovinski primanjkljaj z državami EU-27. Trgovinski primanjkljaj se je med letoma 2004 in 2007 začel zniževati, od leta 2007 pa dosega veliko rast. Na podlagi teh ugotovitev zavrnemo hipotezo H2, ki pravi, da se trgovinski primanjkljaj med Makedonijo in EU-27 zmanjšuje.

Grubel-Lloydov indeks znotrajpanožne trgovine za industrijske izdelke (skupine SMTK 5–8), tehtano povprečje, v opazovanem obdobju znaša od 18 % do 25 % oziroma niha okrog vrednosti 22 %. V primerjavi z znotrajpanožno trgovino za industrijske izdelke med letoma 2003 in 2012 se je trgovina povečala za tri odstotne točke. To potrjuje hipotezo H3, da se mednarodna menjava z industrijskimi izdelki med Republiko Makedonijo in EU-27 povečuje.

Industrijski sektorji SMTK 5 – kemični izdelki, 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, ter 7 – stroji in transportne naprave dosegajo rast v znotrajpanožni trgovini. Nasprotno pa znotrajpanožna trgovina pri sektorjih surove snovi in mineralna goriva in maziva (sektorja SMTK 2 in 3) v obravnavanem obdobju strmo pada.

Brühlhartov indeks (*MIIT*) je blizu 0, kar pomeni, da v opazovanem obdobju prevladuje medpanožna trgovina. Struktura makedonske mednarodne menjave z EU-27 se spreminja, in to medpanožno.

Znotrajpanožna trgovina se je zvišala za industrijske izdelke. GHM-metoda kaže, da v strukturi znotrajpanožne trgovine raste VVIIT, medtem ko se je NVIIT znižala. Ta ugotovitev potrjuje hipotezo H4, ki pravi, da Republika Makedonija doživlja spremembe v znotrajpanožni trgovini in proizvodni strukturi po letu 2003.

Razmerje med izvoznimi in uvoznimi cenami za vse izdelke je večje od ena in kaže rast. Razmerje, ki ima večjo vrednost od ena in se vsako naslednje leto zvišuje, pomeni, da imajo makedonske izvozne cene večjo vrednost od uvoznih cen v trgovini z državami EU-27. Zvišanje indeksa z 1,58 v letu 2003 na 3,52 v letu 2012 pri vseh izdelkih (SMTK 0–9) kaže, da se kakovost in cena izvoznih izdelkov iz Republike Makedonije v opazovanem obdobju zvišujeta. S tem potrjujemo hipotezo H5, ki pravi, da se je kakovost makedonskega izvoza izboljšala.

Mednarodna menjava Republike Makedonije z EU-27 ni pomembna samo za Republiko Makedonijo, ki želi postati članica EU, ampak tudi za EU. Čeprav je Republika Makedonija majhen trg, so analize mednarodne menjave in pridobljene informacije ter sklepi pomembni pri odločanju za potrebe ekonomske politike in glede članstva v EU, podprtem z ustreznimi ukrepi in instrumenti na področju mednarodne menjave.

Analiza makedonske mednarodne menjave se lahko tudi bolj usmeri na pomembne trgovinske partnerje, na primer na trgovino z Nemčijo. Zanimiva bi lahko bila tudi primerjalna analiza s sosednjimi državami, ki so članice EU (Bolgarija in Grčija) ali ki imajo dolgoročno isti namen, tj. članstvo v EU (Albanija, Srbija in Kosovo). Primerjalna analiza bi se lahko izvedla tudi z drugimi

članicami EU, na primer s Slovenijo kot državo, ki ima podobno število prebivalcev in prihaja iz skupne države nekdanje Jugoslavije (SFRJ). Tako bi lahko ugotovili, kakšna je razvojna stopnja mednarodne menjave Republike Makedonije. Lahko se uporabijo tudi druge teoretične podlage in empirični pristopi mednarodne konkurenčnosti in konkurenčnih prednosti (Bojnec in Fertő 2015a). Analiza se lahko poglobljeno nadaljuje in ugotavlja, kakšni so vzroki za spremembe, kakšne ukrepe in instrumente bi lahko uporabila makedonska politika.

7. Sklep

Analizirali smo mednarodno menjavo Republike Makedonije z državami EU-27 v obdobju od leta 2003 do leta 2012. Poudarek je bil na analizi trgovinske strukture po državah in po sektorjih SMTK, znotrajpanožni trgovini in razmerju med izvoznimi in uvoznimi cenami.

Analiza makedonske mednarodne menjave po državah EU-27 je pokazala, da Republika Makedonija pri izvozu oziroma uvozu večinoma sodeluje z malo državami. Nemčija je makedonska največja izvozna partnerica. Leta 2012 je približno polovica izvoza iz Makedonije v EU-27 potekala z Nemčijo. Poleg Nemčije so druge pomembne partnerice še Bolgarija, Italija in Grčija. Struktura uvoza je pokazala manjšo odvisnost, čeprav še zmeraj pomembno koncentracijo. Republika Makedonija je največ uvažala iz Grčije, Nemčije, Bolgarije, Italije in Slovenije. V celotnem uvozu iz EU-27 ima teh pet držav okrog 65-odstotni delež, medtem ko je pri izvozu odvisnost večja, ker je bil delež izvoza v pet držav več kot 80-odstoten. Struktura trgovinske bilance je pokazala, da ima Republika Makedonija največji presežek z Nemčijo. Presežek je imela makedonska menjava v letu 2012 tudi s Portugalsko in Slovaško ter z Grčijo, Veliko Britanijo, Bolgarijo, Slovenijo in Madžarsko. Trgovinski primanjkljaj se je v makedonski menjavi v obdobju od 2003 do 2012 povečal.

Analiza strukture makedonske mednarodne menjave po sektorjih SMTK je pokazala, da ima v izvozu največji delež sektor 8 – razni izdelki. V izvozu v EU-27 imajo industrijski izdelki okrog 80-odstotni delež. Po panogah imajo največji delež v izvozu 598 – kemični izdelki, drugi, neomejeni. Najpomembnejših 20 panog ima 83-odstotni delež v skupnem izvozu v EU-27. Struktura uvoza je pokazala, da ima približno tretjino deleža v uvozu sektor SMTK 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, uvoz industrijskih izdelkov pa se je znižal na 66 % celotnega uvoza v letu 2012. Največji delež v uvozu je imela leta 2012 panoga 334 – olja, dobljena iz nafte in bitumenskih mineralov, razen surovih, ki je znašal 18 %. Trgovinska bilanca po SMTK v letu 2012 kaže presežek v sektorjih SMTK 1 – pijače in tobak, 2 – surove snovi razen goriv, 5 – kemični izdelki in 8 – razni izdelki. Največji presežek v letu 2012 je imel sektor SMTK 8 – razni izdelki. Največji

primanjkljaj v blagovni menjavi pa imata sektorja SMTK 3 – mineralni goriva in maziva ter 6 – izdelki, razvrščeni po materialu. Največji primanjkljaj v letu 2012 je Republika Makedonija imela v panogi 334 – olja, dobljena iz nafte in bitumenskih mineralov, razen surovih. Republika Makedonija kot majhna država izvozi izdelke iz manj panog oziroma blagovnih skupin kot uvozi.

Znotrajpanožno trgovino smo analizirali z Grubel-Lloydovim indeksom, Brühlhartovim indeksom in GHM-metodo. Grubel-Lloydov indeks je pokazal, da je znotrajpanožna trgovina v obravnavanem obdobju znašala malo več kot 20 % celotne mednarodne menjave Republike Makedonije z državami EU-27. Glede na to, da okrog dve tretjini mednarodne menjave Republike Makedonije poteka z EU, je delež znotrajpanožne trgovine Republike Makedonije relativno nižji od primerljivega deleža znotrajpanožne trgovine v razvitejših državah članicah EU. To pomeni, da v mednarodni menjavi Republike Makedonije z državami EU-27 prevladuje medpanožna menjava. Največji delež v znotrajpanožni menjavi imajo industrijski izdelki. Gledano po sektorjih, ima sektor SMTK 6 – izdelki, razvrščeni po materialu, največji delež v znotrajpanožni trgovini.

Brühlhartov indeks je pokazal, da ima vrednost bližje 0, kar pomeni divergentni trend v sektorskih izvoznih in uvoznih tokovih ter torej prevlado medpanožne trgovine. Povečevanje medpanožne trgovine pomeni višje stroške strukturnega prilagajanja gospodarstva, kar je mogoče pričakovati s popolno trgovinsko liberalizacijo in vključitvijo Republike Makedonije v EU.

V obdobju med letoma 2003 in 2012 je bil delež vertikalne znotrajpanožne trgovine stalno večji od horizontalne. V mednarodni menjavi Republike Makedonije z državami EU-27 je prevladovala znotrajpanožna trgovina s kakovostno diferenciranimi izdelki. Na začetku opazovanega obdobja, v letu 2003, je bil delež izdelkov višje kakovosti in delež izdelkov nižje kakovosti v vertikalni znotrajpanožni trgovini podoben. V desetih letih se je zvišal delež izdelkov višje kakovosti v vertikalni znotrajpanožni trgovini na račun deleža izdelkov nižje kakovosti. To je značilnost razvitejših držav. V našem primeru pomeni, da Republika Makedonija dosegla pozitivni razvoj v proizvodnji izdelkov višje kakovosti. Ne moremo pa reči, da je Republika Makedonija razvitejša država, je pa tak trend pozitiven za njen gospodarski razvoj.

Gibanja makedonskih izvoznih cen v primerjavi z uvoznimi cenami z državami EU-27 za izdelke po sektorjih SMTK so ugodna. Najugodnejše gibanja v opazovanem obdobju imata sektorja SMTK 5 – kemični izdelki ter 7 – stroji in transportne naprave. V sektorju 2 – surove snovi razen goriv je bil velik padec v razmerju cen. Na začetku opazovanega obdobja je imelo razmerje cen za sektor SMTK 2 vrednost, večje od 1, po desetih letih pa

se je razmerje cen zmanjšalo na manj kot 1. To pomeni, da se je kakovost izvoznih izdelkov zmanjšala glede na kakovost uvoznih izdelkov. Manjšo vrednost od 1 sta v letu 2012 v analizi poleg sektorja 2 pokazala tudi sektorja 4 – olja, masti in voski živalskega in rastlinskega izvora ter 6 – izdelki, razvrščeni po materialu. V opazovanem obdobju se je kakovost izvoženih izdelkov v primerjavi sorodnimi uvoženimi izdelki sektorjev 3 – mineralna goriva in maziva ter 5 – kemični izdelki zvišala.

Področje mednarodne menjave Republike Makedonije z državami EU je pomembno z vidika raziskovanja, strategije in ekonomske politike približevanja kandidatke za članstvo v EU. Ker je večji del zunanje trgovine Republike Makedonije z državami EU medpanožne, se lahko pričakujejo višji stroški prilagajanja, kar bi lahko veljajo tudi za posamezne trge proizvodnih dejavnikov, še posebej na trgu dela. Čeprav se je znotrajpanožna menjava z industrijskimi proizvodi povečala in kakovost izvoza izboljšala, je ostal delež znotrajpanožne menjave Republike Makedonije na podobni ravni z okrog 22-odstotnim znotrajpanožnim deležem. To kaže, da Republika Makedonija v povprečju tehnološko zaostaja za državami EU. Poleg tega pa se od njih razlikuje po značilnostih ponudbe in povpraševanja, ker je gospodarska razvitost, merjena z bruto domačim proizvodom na prebivalca v Republiki Makedoniji, nižja kot v državah EU.

Med možnostmi za nadaljnje raziskovanje je ugotavljanje vzrokov in posledic pretežno enosmerno usmerjene trgovine ter naraščanje blagovnega primanjkljaja Republike Makedonije z državami EU. To je tudi področje, ki je pomembno za strategijo zunanjetrgovinske menjave in specializacije ter za instrumente ekonomske politike, ki bi bili primerni, da bi jih Republika Makedonija uporabila z vidika približevanja strukture blagovne menjave razvitejšim državam EU.

Literatura in viri

Abd-el-Rahman, Kamal. 1991. Firms Competitive and National Comparative Advantages as Joint Determinants of Trade Composition. *Weltwirtschaftliches Archiv* 127 (1991): 83–97.

Angelova, Biljana, in Štefan Bojnec. 2012. Capital Market, Subsidies, Agricultural and Rural Developments in the Republic of Macedonia. *African Journal of Agricultural Research* 7 (16): 2412–2424.

Bojnec, Štefan. 2013. Rural Labour Market Policies in Croatia, FYR of Macedonia and Turkey. *Journal of Economic Policy Reform* 16(2): 179–197.

Bojnec, Štefan, in Imre Fertő. 2008. Price Competition vs. Quality Competition: The Role of One-Way Trade. *Acta Oeconomica* 58(1): 61–89.

Bojnec, Štefan, in Imre Fertő. 2015a. Agri-Food Export Competitiveness in European Union Countries. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 53(3): 476–492.

Bojnec, Štefan, in Imre Fertő. 2015b. Are New EU Member States Catching Up with Older Ones on Global Agri-Food Markets? *Post-Communist Economies* 27(2): 205–215.

Bojnec, Štefan, in Matjaž Novak. 2004. Kakšna je slovenska blagovna menjava po tehnološki intenzivnosti? *IB revija* 3: 37–56.

Bojnec, Štefan, in Matjaž Novak. 2005a. Metodologija za ugotavljanje konkurenčnih prednosti in pozicioniranje sektorjev slovenskega gospodarstva po konkurenčnosti blagovne menjave. *IB revija* 39 (1–2): 4–25.

Bojnec, Štefan, in Matjaž Novak. 2005b. Ali znotrajpanožna trgovina prevladuje v slovenski blagovni menjavi? *IB revija* 39 (3): 22–40.

Bojnec, Štefan, in Matjaž Novak. 2006. Cenovna konkurenčnost slovenske zunanje trgovine. *IB revija* 40 (3): 47–62.

Boršič, Darja. 2000a. Dejavniki znotrajpanožne trgovine v Sloveniji. *Bilten EDP* 2–3: 57–74.

Boršič, Darja. 2000b. Merjenje znotrajpanožne trgovine. *Bilten EDP* 4: 39–50.

Brühlhart, Marius. 1994. Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv* 3: 600–613.

Černoša, Stanislav. 2005. Horizontalna in vertikalna znotrajpanožna trgovina Slovenije v obdobju od leta 1994 do leta 2003. *IB revija* 39 (1–2): 26–33.

Černoša, Stanislav. 2007. Znotrajpanožna specializacija držav kot ločnica med razvitimi in manj razvitimi članicami Evropske unije. V *Izbrane analize s področja mednarodne ekonomije*, ur. Žan Oplotnik in Rasto Ovin, 9–50. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.

Eurostat. 2013. *International trade*. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/mainxtnet.do> (25. 11. 2013).

Greenaway, David, in Chris Milner. 1983. On the Measurement of Intra-Industry trade. *The Economic Journal* December 93: 900–908.

Greenaway, David, in Chris Milner. 1986. *Economics of Intra-Industry Trade*. Oxford: Basil Blackwell.

Greenway, David, Robert Hine in Chris Milner. 1994. Country-Specific Factors and the Pattern of Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade in the U.K. *Weltwirtschaftliches Archiv* 130 (1): 77–100.

Greenway, David, Robert Hine in Chris Milner. 1995. Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross-Industry Analysis for the U.K. *Economic Journal* 105: 1505–1519.

Grubel, Herbert, in Peter J. Lloyd. 1975. *Intra-industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. London: The Macmillan Press.

Izvozno okno. 2013. *Podatki od državah*. [Http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/Podatki_o_drzavah/Makedonija/Predstavitev_drzave_4271.aspx](http://www.izvoznookno.si/Dokumenti/Podatki_o_drzavah/Makedonija/Predstavitev_drzave_4271.aspx) (11. 8. 2013).

Janeska, Verica, in Štefan Bojnec. 2012. Rural Labour Market Developments in the Republic of Macedonia. *African Journal of Agricultural Research* 7(32): 4474–4488.

Ministrstvo za finance Republike Makedonije. 2013. *Poročila*. [Http://www.finance.gov.mk/node/400](http://www.finance.gov.mk/node/400) (11. 8. 2013).

Petroska Angelovska, Neda, Marija Ackovska in Štefan Bojnec. 2012. Agricultural Land Markets and Land Leasing in the Republic of Macedonia. *African Journal of Agricultural Research* 7(18): 2729–2740.

Sekretariat za evropske zadeve Republike Makedonije. 2014. *Vstopna stran*. [Http://www.sep.gov.mk/](http://www.sep.gov.mk/) (29. 5. 2014).

Stojanovski, Sveto. 2014. *Mednarodna menjava Republike Makedonije z Evropsko unijo*. Magistrska naloga, Fakulteta za management, Koper, Univerza na Primorskem.